

הרב קוק

אדונו יודיע
לנו את חוקי
היהוה ואת
דרכיו יודיע
לנו

אבינועם רוזנקה

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי

עורך הסדרה: אביעזר רביצקי

המערכת

משה אידל, אברהם גרוסמן, צבי יקותיאל, אניטה שפירא

מרכזת המערכת: מעין אבינר-ירבהון

אבינועס רוזנק

הרב אברהם יצחק הכהן קוק

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ירושלים

Avinoam Rosenak
Rabbi A. I. Kook

עריכה לשונית: אביטל רגב־שושני

עיצוב: מירה קידר

הפקה: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד המדע, התרבות והספורט - מינהל התרבות והאמנויות

09 08 / 9 8 7 6 5 4

מסת"ב 965-227-220-5 ISBN

מספר קטלוגי 185-539 Catalogue No.

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר, תשס"ז

© Copyright by The Zalman Shazar Center, Jerusalem

Printed in Israel, 2006

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

- 7 פתח דבר.....
- 9 הקדמה.....
- 11 פרק ראשון: עולם סוער – התפתחותו של הרב קוק.....
- נערותו וחינוכו • המפגש עם האדר"ת – נישואין וישיבת וולוז'ין • אורתודוקסיה, ציונות והחרדה החרדית • הציונות המדינית והציונות הדתית • ישיבת וולוז'ין • הרבנות בזיימל: הדוחק הכלכלי וקבלת הרבנות • פטירת רעייתו וניסיון ההשקמות • נישואין שניים • הרבנות בבויסק: ההתמודדות עם ההשכלה והציונות • ההזמנה לעלות לארץ־ישראל והיסוסי העלייה • ארץ חדשה, מחשבות חדשות והמפגש עם החלוציות החילונית • "חמורו של משיח" • טשטוש הגבולות: האם החלוצים הם נביאים? • עקבתא דמשיחא וחידוש התורה • היפוך הערכים
- 43 פרק שני: בין החלומות והחול: העלייה לארץ־ישראל.....
- על המחלוקת, האמת והשלום • הרצל והמשיחיות • הפילוג בנושא השחיטה • תרגום תרבותי: בין פילוסופיה לקבלה • רבנים, אחזו בעט סופרים! • אחדות ההפכים • בין פנים לחוץ • הקרע: בין חילוניות לחרדיות • על החינוך • הגימנסיה ומשבר החינוך • בית־הספר תחמוני • ייסוד הישיבה ביפו • חיי בית המדרש – מהחזון אל המציאות
- 81 פרק שלישי: אידאולוגיה והלכה: מאבקים ומסעות.....
- פולמוס שנת השמיטה • האדר"ת והמאבק על השמיטה • הרב קוק: תחילתו של הפולמוס • "זכל המחמיר תבוא עליו ברכה... ובלבד שיחמיר לעצמו" • ספרו 'שבת הארץ' • הרב המושמץ והתמיכה העממית • הכמיהה להתבודדות והשיבה אל המשפחה • פוליטיקה ואכזריות: הרב קוק מול העולם החרדי • ידידות בין פסימיסט לאופטימיסט • המושבות: בין הערצה לדחייה • קום והתהלך בארץ: המסע למושבות • הרבנים החרדים מגיעים לחדרה • זכרון יעקב ופולמוס בית הכנסת • מרחביה: רבנים לכו הביתה! • המפגש שלא היה: הרב קוק וא"ד גורדון • חוויית לילה בפוריה • האם היה הרב קוק נביא? • ייסוריו של סופר: בין פוליטיקה לאותנטיות

129.....פרק רביעי: גלות, מלחמה ויצירה

הגות וכתובה בגלות שוויץ • כתיבה בצל הגלות • נבואה והתבודדות • הנזיר, הכהן והפילוסופיה • הרהורים בצל המלחמה • חזון העולם החדש – בין פסימיות לאופטימיות • בריטניה וכיבוש ארץ־ישראל

150.....פרק חמישי: לונדון: רבנות, ציונות וגעגועים

לונדון לא הייתה לרב קוק • מחיר הרבנות והתשוקה לבדידות • ההתעמתות עם רבני אנגליה: גירוש הנתונים הרוסים • זכויות החייל היהודי בצבא הבריטי • פטור משירות צבאי לתלמידי ישיבות • הספר 'ריש מילין' – כתיבה קבלית • יהדות ותרבות כללית • האב ובנו • הצמחונות וחשיבות הברש והשחיטה • שיחות בין אב לבנו • הצהרת בלפור • בריטניה כובשת את הארץ והציונות את הלבבות • עלייתה ונפילתה של "דגל ירושלים" • נגד החומרנות, העיוורון והשוליות • הצלחות מוגבלות, תשישות גופנית ושקיעתה האטית של התנועה

189.....פרק שישי: השיבה לירושלים

היסוסי שיבה • צומת המסילות • מפגש פסגה בירושלים • רבה של ארץ־ישראל • האסון 'אורות' – שערורייה ציונית • תורת ארץ־ישראל וההלכה • הרבנות הראשית • השיבה והאוניברסיטה • המסע לארצות־הברית • הנאום על הר הצופים

239.....פרק שביעי: החלום והמציאנות: מאבקים, בדידות וצער

המאבקים • השבת • דת וכפייה • מעמד האישה • הנזיר והנבואה • הלכה נבואית • הלכה ברורה ובידור הלכה • באר אליהו • אנציקלופדיה תלמודית • אכזבות • המלחמה על ירושלים – פרשת הכותל • המאורעות • ועדת חקירה • רצח ארלוזורוב • המחלה והמוות

279.....הרהורי סיום

281.....ביבליוגרפיה

283.....לוח תאריכים

פרקי חייו ומשנתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק תועדו בעשרות ספרים ובמאות מאמרים. ההחלטה לכתוב את הספר הזה לוותה אצלי בהתלבטות – האם ניתן להוסיף על הקיים? ואולם סקירה חוזרת העלתה כי המחקר האקדמי מרוכז רובו במשנתו ובניתוח טיעוניו. במקביל קיימת ספרות ביוגרפית על הרב קוק שנוצרה כמעט כולה במעגלי בית המדרש של חסידיו ותלמידיו. ספרים אלה גדושים בסיפורים ובאירועים שמהם התרחק המחקר האקדמי, והשילוב בין רעיונותיו ובין קורות חייו נעשה בדרך לא ביקורתית – ודאי שלא כזו היכולה לטלטל את הדימוי של הרב קוק כפי שהתגבש בקרב עשרות אלפי חסידיו.

בספר זה ישולבו סיפור חייו ומשנתו של הרב קוק באופן שלא נעשה עד כה. לשם כך הסתמכתי – מעבר לספרות הרבה שנכתבה אודותיו – בעיקר על כתביו: איגרותיו – הן אלה שהובאו לדפוס והן שעדיין לא ראו אור – שימשו מצע לתיאור נפתולי חייו; מאמריו בעיתוני התקופה; ו'שמונה קבצים' (היומנים הגנוזים שקצתם ראו אור בתשנ"ט). כל הכתבים האלה מאפשרים קריאה חדשה ומרתקת של עולמו הפנימי.

החומרים הקיימים בידינו על חייו הם רבים ומגוונים. הרב קוק אינו דמות מהעת העתיקה או מימי הביניים, אלא אדם שהתהלך בינינו עד לפני כשבעים שנה. לא ניתן היה להכניס את כל שפע החומרים פרי עטו ועליו לגבולותיו הצרים והמוגדרים של ספר זה, בעיקר כשהמטרה היא הן לתאר את קורות חייו והן לבאר את הגותו.

האתגר שעמד בפני בכתיבת ספר זה היה גדול, שכן תחום העיסוק שלי הוא פילוסופי־הגותי ולא היסטורי. לא בכל סיפור, אירוע ותיעוד עשיתי שימוש. ההסתמכות על סיפורים המופיעים אצל חסידיו הייתה במשורה, אולם לא התעלמתי מאלה – הן במקרים שבהם קיימות עדויות רבות שנטעו בי את התחושה כי הסיפור אכן משקף את המציאות, והן במקרים שבהם התיאורים של חסידיו היו הגיוניים על סמך הידע על הנפשות הפועלות.

בספר זה ביקשתי לפתוח בעבור הציבור הרחב צוהר להכרת דמותו המרתקת של הרב קוק, שחייו ורעיונותיו חובקים את המחשבה היהודית והם חלק בלתי

נפרד מתולדות היישוב היהודי בארץ-ישראל עם כינונו, על כל תקוותיו, חלומותיו והכוחות העצומים שהיו גלומים בו מצד אחד, ועל החולשות, האכזבות והכישלונות שליוו את המפעל המורכב הזה מצד אחר.

כדי לסייע לשטף הקריאה פתחתי את ראשי התיבות שבמקורות המצוטטים ומראי המקום ניתנו במשורה ובקיצור. כל ההדגשות בספר הן שלי אלא אם כן צוין אחרת. אין ספר הנקי משיבושים וודאי יש כאלה גם בספר הזה – כולם באחריותי בלבד.

ברצוני להודות לכל הידידים הרבים שקראו את כתבי-היד והעירו לי את הערותיהם. תודתי לרב אברהם זקש, למשה זריבי, לד"ר יעקב כהן, לאבי כצמן, למאיר סטווי, לפרופ' אביעזר רביצקי עורך הסדרה ולאביטל רגב-שושני העורכת הלשונית על קריאתם הביקורתית ומאירת העיניים. כן ברצוני להודות לצבי יקותיאל, מנהל מרכז זלמן שזר, על אורך רוחו ומאור פניו ולמעין אבינר-ירבהון וליחזקאל חובב על סבלנותם וסיועם. יבואו כולם על הברכה.

ספר זה מוקדש לזכרה של תלמידתי היקרה

שירי נגרי ז"ל (1980–2002)

שהשתוקקה ללמוד מחשבת ישראל ונרצחה בידי בן עוולה.

לדמותו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הראי"ה קוק) נקשרו כמה וכמה כתרים – מקובל, איש חזון, פוסק, דמות משיחית, מנהיג ציבור – אולם דומה שהתיאורים האלה אינם ממצים את עולמו ואישיותו. ספר זה מבקש לתאר כמה מפניו של הרב קוק שהיה דמות שנויה במחלוקת בחייו ובמותו: גיבור תרבות של הציונות הדתית; הכוח המניע מאחורי תנועות פוליטיות ששינו את פניה של מדינת ישראל בעבר ושהשפעתן ניכרת עד היום; קדוש בעיני רבים בעולם הדתי, בזוי בעיני רבים בעולם החרדי; מקור משיכה לרבים מאנשי ההתיישבות מראשית המאה ה־20 ועד ימינו.

הרב קוק היה בין ההוגים הבודדים שהתמודדו באופן מעמיק ויסודי עם ההיבטים השונים של הקיום היהודי בעידן המודרני והפנימו אותם בעולמם הרוחני. הוא התמודד הן עם ההשכלה שהלכה והתפתחה מהמאה ה־18 והן עם התנועה הציונית שהשיבה את העם היהודי לבימת ההיסטוריה. ההשכלה והציונות היו מבחינתו בסיס שעליו התרקמה תיאולוגיה שלמה שממנה התפתחו פסיקה, אגדה, קבלה, שירה, דרשנות ויומנים המקיפים מאות ואלפי עמודים של הגות חדשנית וחיבוטי נפש. לתפיסה הזאת, שבה החזון הציוני הוא מרכיב דתי, הייתה השפעה מעבר לכל מה שהכירה היצירה היהודית בעת החדשה.

דמותו עוררה תחושות עמוקות של כעס, זלזול ואף פחד, ולעומת זאת, הערצה עמוקה והתפעלות. השפעותיה ניכרות בעשרות ספרים ובמאות מאמרים, עבודות מחקר ועלונים שנכתבו על־ידי חוקרים ומעריצים, לצד פשקווילים ומאמרים פובליציסטיים שפירסמו חרדים אשר יצאו נגדו בשצף קצף.

לכותבים על הרב קוק לא חסרות אנקדוטות המשקפות את המתחים המורכבים שליוו את חייו. אחת מהן היא המפגש האמביוולנטי בין הראי"ה קוק – בעל החזות המזרח־אירופית, החרדית, הלבוש קפוטה וחובש שטריימל – עם שכנו לרחוב בשכונת נוה צדק שביפו הסופר יוסף חיים ברנר, מחבר 'שכול וכשלוך'. המפגש הזה מתועד בספרו של הצייר והסופר נחום גוטמן. גוטמן מספר כי אנשים מסוגו של ברנר חשו ב־בזמן משיכה כלפי הרב קוק ורתיעה ממנו. וכך כותב גוטמן:

פעם אחת ישבנו על מרפסת ביתנו בנווה צדק. אבא [ש' בן ציון], המשורר שמעוני, ברנר ועגנון, ר' בנימין ואז"ר [אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ]. והנה הגיעה שעת [תפילת] המנחה. ביתנו היה מול ביתו של הרב קוק. הרב קוק היה אישיות נערצה מאוד, הן בעיני הדתיים הן בעינינו אנו. בעיני היה נערץ משום שמצאתי אותו כאדם הכי יפה אשר פגשתי בחיי. צח מראה, בעל פנים שלווים ושלמים, תמיד נתון במין עצבות שקטה, טהור עיניים.

עגנון, סיפר גוטמן, הציע לסור אל הרב קוק ולהתפלל עמו מנחה. כמה מן הנוכחים התנגדו: "הרב קוק דתי. אנחנו לא דתיים". ברנר היה בין המתנגדים. עגנון, ר' בנימין ואז"ר יצאו יחד והלכו לביתו של הרב קוק, ולאחר מכן ליווהו לבית הכנסת. ברנר לא הלך עמם. ואולם הוא לא נשאר בביתו של בן-ציון. גוטמן סיפר כי ראה את ברנר – שסירב להצטרף לחבורה – צועד במרחק־מה מאחוריהם תוך שהוא "מכניס כפות רגליו בדיוק בעקבות פסיעותיו של הרב קוק" ו"בין חולות וכחול שמים, עמ' 88.

ההליכה הזאת של ברנר מביעה את מורכבות יחסו אל הרב קוק. הוא כתב דברי ביקורת קשים על יצירותיו: "הנחותי המבולבלות וחזיונותיו המופרכים [...] נבואותיו המסתוריות [...] פטפוטים [...] [ו]פרכוסים". ואולם בדבריו ניכרת גם הערכה כלפיו: "דברים לנו עם בעל נפש, ונפש סוערת, הומיה, שלולית אשר סער בה והיא מכה גלים". שלוש שנים לאחר מכן כתב: "גם אם בעל תכונה מצוינה הוא במחנה רבני ישראל, עדיין אין מן המידה לעשותו בחייו ובפניו גאון וקדוש". אנקדוטות רבות שופכות אור גם על יחסיו המתוחים עם שכניו יושבי ירושלים, אנשי היישוב הישן החרדי, שחלק מהם היו קנאים. אחת מהן מספרת כיצד ליד בניין ישיבת "אהל משה", שבראשה עמד הרב יצחק ירוחם דיסקין (בנו של מנהיג הקנאים הרב משה יהושע ליב דיסקין [1818–1897]), נזרקה עליו תכולתו של עביט שפכין.

האירועים האלה מעידים על מקצת ממורכבותו של הרב קוק. ספר זה מבקש לבחון את דמותו באמצעות כמה שאלות: מה מצאו אנשי היישוב החדש בדמותו שלא היה ברבנים אחרים? מה איים ברבנותו על העולם החרדי? במה שונה דמותו מדמותם של אנשי הציונות הדתית הרואים עצמם ממשיכי משנתו?

גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי היא סדרת חיבורים מונוגרפיים על חייהם וכתביהם של האישים הבולטים בתולדות ישראל בשדה המחשבה, ההלכה והתרבות. החיבורים מתרכזים בשני תחומים: תולדות החיים והסיפור האנושי, תוך הדגשת חשיבותה של האישיות על רקע זמנה ומקומה; והיצירה הספרותית והרוחנית, תוך הדגשת תכניה, תרומתה הייחודית והשפעתה לדורות. החיבורים עוסקים באישים שפעלו למן העת העתיקה ועד המאה העשרים. מטבע הדברים, לא נכללו בסדרה כל גדולי הרוח והיצירה בעם היהודי אלא דמויות נבחרות, שתרמו תרומה מכרעת לתרבות ישראל וטבעו חותם ניכר לדורות. מחברי הספרים בסדרה זו הם החוקרים המובהקים בתחומם. עם זאת, הספרים פונים לציבור קוראים רחב ומוגשים בלשון שווה לכל נפש. העורך הראשי של הסדרה הוא פרופ' אביעזר רביצקי וחברי המערכת הם פרופ' משה אידל, פרופ' אברהם גרוסמן, מר צבי יקותיאל ופרופ' אניטה שפירא.

הרב קוק

הרב אברהם יצחק הכהן קוק היה גדול הרבנים וההוגים בארץ ישראל במאה העשרים. ספר זה מתחקה אחר סיפור חייו ועולמו הרוחני. קורות חייו של הרב קוק פותחים צוהר לתולדותיהן של היהדות, הציונות וההשכלה בשלהי המאה ה-19 ולאורך המאה ה-20. דמותו הייתה שנויה במחלוקת בחייו ובמותו. הוא היה בכיר הוגיה של הציונות הדתית, הכוח המניע מאחורי תנועות פוליטיות ששינו את פניה של מדינת ישראל בעבר ובהווה, קדוש בעיני אלה ובזוי בעיני אחרים.

חיבור זה מתאר בהרחבה את נפתולי חייו של הרב קוק מתוך שילוב עם יסודות משנתו הקבלית והפילוסופית, ומתבסס גם על יומניו האישיים. תרומתו הייחודית היא בחשיפה של אישיותו המורכבת, הכאובה, המבקשת שלום, אך מצויה בלבה של מלחמת תרבות קשה, המלווה את החברה הישראלית עד ימינו אלה.

0 01850000539 5
דאנאקוד 185-539

מחיר מומלץ לצרכן 78.5 ש"ח

אבינועם רוזנק הוא דוקטור למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים ועמית במכון ון ליר. התמחותו בפילוסופיה של ההלכה בעת החדשה. בין ספריו: ההלכה הנבואית – הפילוסופיה של ההלכה של הראי"ה קוק (ירושלים תשס"ז).

עיצוב העטיפה: סטודיו מירה קידר

